

14. ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ ਚਰਚਿਤ ਨਾਂ ਹੈ। ‘ਗ਼ਜ਼ਲ’ ਉਸ ਦਾ ਪਸੰਦੀਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਹ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਜਾਣੂੰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਲੰਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਦੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਗਸਤ 1961 ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਸ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ (ਫਰੀਦਕੋਟ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਲੈਕਟਰੀਕਲ ਡਿਪਲੋਮਾ ਜੀ.ਟੀ.ਬੀ. ਪਾਲੀਟੈਕਨਿਕ ਕਾਲਜ, ਰੋਡੇ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ਮਨ ਉਚਾਟ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ, ਉਹ ਐਮ. ਫਿੱਲ. ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਕਿੱਤੇ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮੀ ਪਾਤਰ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਬਤੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਾਅਧਿਆਪਕ ਆਰ.ਐੱਸ.ਡੀ. ਕਾਲਜ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਪੰਜਾਬ) ਵਿਖੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਰੀ ਉਪਰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਪਕੜ ਹੈ। ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਹਿਜਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੀਹ ਪੱਚੀ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣਾ ਪਲੇਠਾ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆ’ ਛਪਵਾਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵਾਂਗ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ‘ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆ’ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਤੇਜ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋਂ ਸਦਕਾ ਉਹ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ (ਗ਼ਜ਼ਲ)

ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨ੍ਹੇਰਾ ਢੋਂਦੇ ਰਾਤ -ਬ-ਰਾਤੇ ਜੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।

ਦਿਲ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨ ਲਗਦੀ, ਮੈ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਸੀ ?

ਅੰਨ੍ਹੀ ਭੀੜ 'ਚ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਤੁਰਦੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿੱਥੇ ਤੁਰਦੇ,

ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਬਚ ਕੇ ਰਸਤਾ ਵੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।

ਘਰ ਦੇ ਘੜਿਆਂ ਅੰਦਰ ਪੈ ਕੇ, ਸਿਆਣਾ ਪਾਣੀ ਸੋਚੇ ਅਕਸਰ,

ਮੈਨੂੰ ਨਦੀਏਂ ਵਗਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਤਾ ਨੇ ਹੀ ਪੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਖ਼ਾਤਰ ਰੇਤ, ਰੁਪਈਏ, ਪੱਥਰ, ਚੀਜ਼ਾਂ, ਢੇਰ ਬੜੇ ਸਨ,

ਪਰ ਮੈ ਥੋੜੀ ਛਾਂ ਲਭਦਾ ਸਾਂ, ਚੂਲੀ ਪਾਣੀ ਹੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।

ਜੇ ਰੂਹ ਦੇ ਲੰਗਾਰ ਨਾ ਲਹਿੰਦੇ, ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ, ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿੰਦੇ,

ਜੇ 'ਕੱਲਾ ਦਾਮਨ ਹੀ ਫਟਦਾ, ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਸੀਅ ਲੈਣਾ ਸੀ।

(ਲੰਗਾਰ- ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਪਾਟਣਾ, ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋਣਾ। ਦਾਮਨ- ਪੱਲਾ)

ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ (ਗ਼ਜ਼ਲ)

ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮਿਲੇ ਗਹਿਰਾ ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਵਰਕਾ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਦੇਵਾਂ, ਜਾਣਗੇ ਤੇਰੀ ਤਰਫ਼ ਸਾਰੇ,

ਅਜੇ ਕੁਝ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਦੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਅੰਬਰ ਨੂੰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਰਾਤ 'ਚੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਵਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ,
ਵਿਦਾਈ ਬਾਅਦ, ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਗਦਾ ਰਹਿਨਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ,
ਜਦੋਂ ਸੱਚ ਹੋਣ ਨੂੰ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਜ਼ਾਬਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗਲਵੱਕੜੀ (ਗ਼ਜ਼ਲ)

ਜ਼ਾਬਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗਲਵੱਕੜੀ, ਖੋਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਥਿਰ ਹੋ ਚੱਲੀ ਕਾਇਆ ਦਾ, ਫਿਰ ਡੋਲਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ, ਹੱਥ ਛੁਡਾ ਕੇ, ਖੁਦ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਵਿੱਛੜੇ ਹਾਂ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲਾ ਉਹ ਬੰਦਾ, ਟੋਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰੋਟੀ, ਰੀਝਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇ, ਜਿਸ ਥਾਂ ਰਾਹ ਨਾ ਰੋਕਣ ਬੋਲਾਂ ਦਾ,
ਐਸੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਹੈ, ਅੰਨ੍ਹੀ ਬਾਰਿਸ਼, ਤੇ ਘਰ ਵੀ ਹੈ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ,
ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖੋ, ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੱਚਣਾ ਤਾਂ ਕੀ, ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਰਜਿਤ ਹੋਇਆ ਤੁਰਨਾ ਵੀ,

ਪਾਜ਼ੇਬਾਂ ਦਾ ਮਹਿੰਗਾ ਜੋੜਾ, ਖੋਲ੍ਹਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਵਰਜਿਤ- ਮਨਾਹੀ)

ਔੜ ਏਦਾਂ ਹੀ (ਗਜ਼ਲ)

ਔੜ ਏਦਾਂ ਹੀ ਜੇਕਰ ਇਹ ਜਾਰੀ ਰਹੀ,
ਰੂਹਾਂ-ਤੇਹਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੇ।
ਪਹਿਲਾਂ ਨਦੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਜਾਪਦੈ,
ਏਥੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਸੁੱਕ ਜਾਣਗੇ।

ਤੈਨੂੰ ਆਕਾਸ਼-ਗੰਗਾ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ ਬੜਾ,
ਇਹਦੇ ਅਸਤਣ ਦਾ ਸੀਨੇ 'ਚ ਰੋਹ ਹੈ ਬੜਾ:
ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੂੰ ਅੰਬਰ ਬਣਾ,
ਤੇਰੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਤਾਰੇ ਵੀ ਝੁਕ ਜਾਣਗੇ।

ਇਹ ਪਰਿੰਦੇ ਤਾਂ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣੇ ਸਦਾ,
ਏਥੇ ਉਡਣੇ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਬਹਿਣੇ ਸਦਾ;
ਤੇਰੇ ਜੰਗਲ 'ਚ ਜੇ ਨਾ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਮਿਲੀ
ਸਾਡੇ ਖਾਬਾਂ ਦੇ ਬਿਰਖਾਂ 'ਚ ਲੁਕ ਜਾਣਗੇ।

ਅੱਗ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਾਗਲ ਹੈ, ਮੂੰਹ-ਜ਼ੋਰ ਹੈ,
ਇਹ ਨਾ ਸੋਚੀ ਕਿ ਸੜਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ;
ਲਾਂਬੂ ਏਧਰ ਦੀ ਲੰਘੇ ਜਦੋਂ ਟਹਿਲਦੇ,
ਖੋਰੇ ਕਿਹੜੇ ਬਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਰੁਕ ਜਾਣਗੇ।

ਏਥੇ ਕਾਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਹੈ ਅਜੇ,
 ਸਾਡਾ ਸੂਰਜ ਹੀ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੈ ਅਜੇ;
 ਐਸੀ ਥਾਵੇਂ ਕੀ ਬੀਜਾਂਗੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ,
 ਬੂਟੇ ਉੱਗਣਗੇ, ਆਥਣ ਨੂੰ ਸੁੱਕ ਜਾਣਗੇ।

(ਔੜ- ਸੋਕਾ, ਅਸਤਣ- ਛਿਪਣਾ, ਖਾਬ- ਸੁਪਨਾ)

ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਵਿ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

(ੳ) ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨੂੰਰਾ ਢੋਂਦੇ ਰਾਤ -ਬ-ਰਾਤੇ ਜੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।
 ਦਿਲ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨ ਲਗਦੀ, ਮੈ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਸੀ ?

ਅੰਨ੍ਹੀ ਭੀੜ 'ਚ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਤੁਰਦੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿੱਥੇ ਤੁਰਦੇ,
 ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਬਚ ਕੇ ਰਸਤਾ ਵੀ ਲੈਣਾ ਸੀ।

(ਅ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।
 ਮਿਲੇ ਗਹਿਰਾ ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਵਰਕਾ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਦੇਵਾਂ, ਜਾਣਗੇ ਤੇਰੀ ਤਰਫ਼ ਸਾਰੇ,
 ਅਜੇ ਕੁਝ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

2. 'ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ' ਗਜ਼ਲ ਕਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ? ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
3. 'ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ' ਗਜ਼ਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ' ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
4. 'ਜਾਬਤਿਆਂ ਦੀ ਗਲਵੱਕੜੀ' ਗਜ਼ਲ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਦੱਸੋ।
5. 'ਔੜ ਏਦਾਂ ਹੀ' ਗਜ਼ਲ ਦਾ ਸਾਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।